

POVEZANOST MED DRUŽINSKIMI DEJAVNIKI IN AVTODESTRUKTIVNOSTJO PRI SLOVENSkih SREDNJEŠOLCIH

Maja Rus Makovec, Martina Tomori

KLJUČNE BESEDE: družina, avtodestruktivnost, samospoštovanje, depresija, mladostniki

ABSTRACT

In view of the high level of risk of suicide of the Slovene adolescent population (20 per 100,000) we attempted in the research to seek the link between self-destructive behaviour of Slovene high school pupils and their family situation. The research embraced 4706 high school pupils, which provided a representative sample. An extensive questionnaire on factors of risk for the high school population was applied. The results show that a positively experienced family climate, adequate emotional support on the part of the parents, parental education, non-conflictual relations with parents and between parents themselves, and lesser affectedness in relation to conflicts, function as protective factors in relation to self-destructive behaviour of adolescents.

POVZETEK

Glede na visoko stopnjo samomorilnosti v slovenski mladostniški populaciji (20 na 100.000) smo poskušali v raziskavi poiskati povezave med avtodestruktivnim vedenjem slovenskih srednješolcev in njihovo družinsko situacijo. V raziskavi je sodelovalo 4.706 srednješolcev, ki so bili vključeni po načelih reprezentativnega vzorca. Podatke smo pridobili s pomočjo obširnega vprašalnika glede dejavnikov tveganja za avtodestruktivno vedenje. Rezultati so pokazali, da kot družinski dejavniki zaščite avtodestruktivnega vedenja pri srednješolcih delujejo pozitivno doživljanje družinskega vzdušja, čustvena podpora staršev, izobrazba staršev, manjša frekvenca konfliktov s starši in med starši samimi in manjša prizadetost zaradi konfliktov.

UVOD

Po samomorilni ogroženosti spadajo slovenski mladostniki v primerjavi z vrstniki v drugih državah med zaskrbljujoče ogrožene. Slovenski mladostniki živijo v okolju, kjer je stopnja samomorilnosti v populaciji že desetletja okoli 30 na 100.000; od leta 1995, ko je bila stopnja samomorilnosti v Sloveniji 31, je bila v adolescentni populaciji 20 (razpon 14-19 let) (Tomori et al, 1997). Primerjalne stopnje samomorilnosti mladostnikov v nekaterih drugih državah so naslednje: v Avstraliji je 16,4 /100.000 (razpon 15-24 let) (Martin et al, 1995), 12,9 v ZDA (razpon 15-24 let) (Zhang, 1996) in 6 na Nizozemskem (Kienhorst et al, 1990). Na samomorilno ogroženost mladostnikov vplivajo številni dejavniki in njihova medsebojna prepletenost; eden od teh je mladostnikova družina.

Vloga družine v adolescenci

V adolescenci se dogaja drug proces separacije-individuacije (Blos, 1967); postopno postajajo vrstniki vedno pomembnejši in prevzemajo mesto staršev kot najpomembnejših referenčnih oseb. Ne glede na to ostaja družina vendarle pomembna kot del aktualnih mladostnikovih medosebnih odnosov in kot kontekst dosedanjega psihosocialnega razvoja (Meeus, Dekovic; 1995, Nurmi, Pulliainen, 1991). Funkcionalna družina poskrbi za ustrezen okvir, v katerem se mladostnik ukvarja s hitro fizično rastjo in seksualnim

dozorevanjem, s potrebo po utrditvi ločene in pozitivne samopodobe in s pomikom k večji odgovornosti (King et al, 1993).

Povezanost družine z mladostnikovim samospoštovanjem in depresivnostjo

Samospoštovanje (ki predstavlja evalvativno komponento samopodobe) se začne razvijati v otroštvu in ostaja relativno stabilno skozi obdobje adolescence: če je nivo samospoštovanja nizek, lahko postane stalen problem in centralen fokus mladostnikovega življenja (Overholser et al, 1995). Višji nivo mladostnikovega samospoštovanje se povezuje z večjim starševskim interesom (McCardy, Scherman, 1996), s percepcijo večje bližine s starši (Chubb, Fertman, Ross, 1997) in s pogostejšimi izkušnjami pozitivno obarvanih medsebojnih interakcij v družini (Kaplan, 1980). Nizko samospoštovanje lahko indirektno poveča tveganje za samomorilno vedenje s povečanjem ranljivosti za depresijo; mladostniki z nizkim samospoštovanjem se pogosto čutijo nesposobne za vnos pozitivnih sprememb v življenju in imajo negativna pričakovanja do prihodnosti (King et al, 1993, Nurmi, Pulliainen, 1991). Nivo samospoštovanja je enostavneje razumeti v družinskem sklopu kot nivo depresivnosti. Skozi poenostavljene modele lahko mladostnikovo depresivnost v primeru disfunkcionalnega družinskega okolja razumemo kot njegovo posledico (Martin et al, 1995), po drugi strani pa višji nivo depresivnosti lahko prispeva k nižjemu vrednotenju družine (Morano, Cisler, Lemerond, 1995).

Družina in mladostnikovo samomorilno vedenje

Glede na številnost funkcij družine skozi adolescenco so poskušali identificirati družinske dejavnike, ki so povezani s suicidalnim vedenjem mladostnikov. Razviti so bili različni modeli družin, ki naj bi prispevale k etiologiji adolescentnega suicidalnega vedenja. Dva modela družin naj bi posebej izstopala glede povezave s suicidalno ogroženostjo mladostnikov: dezintegrirana družina z mnogimi problemi (The disintegrating, Multiple problem family) - pomembna naj bi bila predvsem kroničnost problema; in družina, v kateri obstajajo sovražne in zavračujoče družinske interakcije do otroka ("expendable child"). Družinski interaktivni pristop med drugim poudarja prevladujočo sovražnost v družinski klimi, rigidnost in vzbujanje občutkov nelojalnosti ob iskanju stikov izven družine (Miller et al, 1992).

Rezultati nekaterih študij o povezanosti med mladostnikovo suicidalnostjo in družino so bili naslednji: percepcija družin je pri suicidalnih mladostnikih bolj negativna kot pri nesuicidalnih (Pfeffer et al, 1991); percepcija družinske disfunkcije s strani mladostnikov je eden od napovednih dejavnikov suicidalne ideacije in vedenja (King et al 1993); suicidalni mladostniki izkušajo družino in odnose med starši in otroki bolj negativno kot normalne kontrole; pri bolj restriktivno kontroliranih študijah so se med seboj razlikovale negativno doživljane družine s strani adolescentov glede na to, ali so bili adolescenti suicidalni ali pa so bili depresivni (in ne suicidalni) (Wagner, 1997). Srednješolci, ki so bili integrirani v svojih družinah, v katerih so dobivali čustveno podporo in so imeli z družino skupne interese, so bili 3,5 do 5,5 - krat manj suicidalni kot mladostniki iz manj kohezivnih družin - navkljub istemu nivoju depresije ali življenjskega stresa (Rubenstein et al, 1989). Družinska emocionalna podpora je ena od najpomembnejših socialnih podpor v adolescenci. Družinska emocionalna podpora je "blažilec" tudi pri resni vulnerabilnosti; Morano, Cisler in Lemerond (1993) so ugotavljali kompleksno povezavo med depresijo in suicidalnostjo adolescentov. Podatki so pokazali, da so pri adolescentih boljši napovedovalec suicidalnosti občutek brezupa, izguba pomembne osebe in premajhna čustvena podpora v družini kot pa nivo depresije. Izguba pomembne osebe ob ustrezni čustveni podpori se ni izkazala za dejavnik tveganja. Dubow et al. (1989) so v raziskavi ugotovili, da se večja mera čustvene družinske podpore povezuje z redkejšo suicidalno ideacijo mladostnikov.

V naši študiji smo zajeli družinsko situacijo preizkušancev z različnimi spremenljivkami, ki smo jih izbrali iz obsežnega vprašalnika o dejavniki tveganja za srednješolsko populacijo: evalvacija družinske klime, ocena količine emocionalne podpore staršev, doživljanje prepirov in napetosti s starši in med starši samimi, doživljanje telesnega kaznovanja, pričakovanja o prihodnosti glede družine, prisotnost morebitnih izgub ali separacij v družini, evalvacija morebitne izgube ali ločenosti od staršev, pogostost prepirov in konfliktov s starši in med starši, število pobegov od doma, zaposlitev in izobrazba staršev, morebitna izkušnja z zelo hudim telesnim kaznovanjem staršev.

Zanimalo nas je, katere od naštetih spremenljivk, ki označujejo družino, funkcionirajo kot zaščitni oziroma kot dejavnik tveganja glede avtoagresivne ogroženosti pri slovenskih srednješolcih. Avtoagresivno ogroženost slovenskih srednješolcev smo ocenjevali z indirektnimi, kompleksnejšimi pokazatelji (nižja raven samospoštovanja, višja raven depresivnosti, suicidalna ideacija oziroma razmišljanje o lastnem samomoru), ki so možni

napovedni dejavniki suicidalne ogroženosti in z direktnimi pokazatelji (suicidalni poskusi).

PREGLED UGOTOVITEV

METODA

Vzorec

V vzorec smo zajeli 4.706 slovenskih srednješolcev. Raziskovana skupina je bila sestavljena po statističnih pravilih za reprezentativni vzorec slovenskih srednješolcev glede na razporeditev po spolu, letih, letniku, vrsti šole in regiji.

Meritve in postopki

V raziskavi smo uporabili vprašalnik, ki je vseboval vprašanja o vseh poglavitnih področjih mladostnikovega funkcioniranja: družini, šolanju, socialnem vedenju, uživanju psihoaktivnih snovi, seksualnem vedenju, suicidalni ideaciji in vedenju. Vprašalniku smo dodali Zungovo skalo depresivnosti (20 vprašanj, odgovori od 1 - nikoli/redko do 4 - vedno; najvišje število točk je 90, od 50 točk naprej gre za klinično pomembno depresivno stanje) in Rosenbergovo skalo za ugotavljanje nivoja samospoštovanja (sestavljena iz 10 vprašanj, odgovori od 1 - sploh ne drži do 4 - povsem drži). Za ocenitev družinskega vzdušja smo uporabili semantični diferencial z modificirano ocenjevalno skalo (od 1 do 5). Semantični diferencial ocene družinskega vzdušja vsebuje 13 postavk, vsaka od postavk skora je ustrezno diskriminativna. Najvišji možni rezultat ocene družinske klime je 65 točk; višji rezultat kaže bolj pozitivno oceno družinskega vzdušja in obratno.

REZULTATI

Opis vzorca

V vzorcu je 53,3 % deklet in 46,7 % fantov med 14. in 19. letom (srednja vrednost je 17,3 let).

Večina srednješolcev - 77,4 % živi med tednom pri starših: približno 10 % jih živi med tednom z enim od staršev (z materjo 8,6 %, z očetom 1,5 %). 7,1 % srednješolcev živi med tednom v internatu.

Večina srednješolcev - 83,6 % ima živa oba starša, ki živita skupaj; oba starša živa, toda ločena ima 9,6 %. Manj kot 5 % jih je izkusilo smrt enega od staršev (smrt matere 1,5 %, smrt očeta 3,9 %, (umrla oba starša 0,1 %).

Pogostost spreminjanja okoliščin odraščanja (na primer najprej življenje z obema staršema, potem pa preselitev k starim staršem in podobno): nikoli 77,2 %, enkrat 16,2 %, dvakrat 3,3 %, trikrat 1,3 %.

Količina čustvene opore, ki so jo v zadnjem letu nudili starši ali skrbniki: nič ali zelo malo 4,5 %, malo 10,3 %, niti malo niti veliko 18,4 %, veliko 39,7 %, zelo veliko 26,5 %.

Količina čustvene opore, ki so jo v zadnjem letu nudili drugi in ne starši ali skrbniki: nič ali zelo malo 8,8 %, malo 19,3 %, niti malo niti veliko 26,6 %, veliko 34,7 %, zelo veliko 9,5 %.

Pogostost prepirov ali napetosti med mladostnikom in starši ali skrbniki v zadnjem letu: nikoli ali redko 25,9 %, včasih 50,1 %, pogosto 19,4 %, skoraj ves čas 4,1 %.

Doživljanje prepirov ali napetosti med mladostnikom in starši ali skrbniki v zadnjem letu: zelo težko 20,8 %, težko 39,2 %, indiferentno 24,9 %. 13,5 % jih je odgovorilo, da ni bilo takih prepirov ali napetosti.

Pogostost prepirov med starši ali skrbniki v zadnjem letu: nikoli ali redko 42,5 %, včasih 42,2 %, pogosto 10,6 %, skoraj ves čas 2,6 %.

Mladostnikovo doživljanje prepirov ali napetosti med starši ali skrbniki v zadnjem letu: zelo težko 20,2 %, težko 34,1 %, indiferentno 20,1 %. 22,3 % jih je odgovorilo, da ni bilo prepirov in napetosti med starši.

Pogostost bežanja od doma v zadnjem letu: nikoli 94,0 %, nikoli v zadnjem letu, toda enkrat prej 2,5 %, enkrat 1,9 %, dvakrat 0,4 %, trikrat ali večkrat 0,6 %.

78,6 % očetov in 77,7 % mater je zaposlenih.

Resno telesno kaznovanje: nikoli 79,9 %, včasih 16,8 %, pogosto 2,1 %, zelo pogosto 0,9 %.

Doživljanje telesnega kaznovanja: ni telesnega kaznovanja 79,5%; 'ni mi več hudo' 6,6%, 'malo mi je hudo' 4,9%, 'hudo mi je' 3,5%, 'zelo mi je hudo' 4,8%.

Pogostost suicidalne ideacije: 55,9 % srednješolcev nikoli ni razmišljalo o lastnem samomoru, 35,5 % včasih in 8,4 % večkrat/pogosto.

89,3 % srednješolcev ni imelo nobenega samomorilnega poskusa, 7,2 % enkrat, 1,3 % dvakrat, 1,7 % trikrat in večkrat.

87,8 % srednješolcem se ne zdi verjetno, da bi kdaj naredili samomor, 11,8 % pa se to zdi verjetno.

Podatki kažejo, da velika večina srednješolcev živi z obema staršema, večina ni izkusila izgube družinskega člana in je imela stabilne pogoje odraščanja. Približno 70 % srednješolcev dobi od staršev dovolj čustvene podpore, premalo pa 15 %. Veliko čustvene podpore s strani drugih in ne staršev dobi 45 % srednješolcev. 75 % srednješolcev se nikoli ali le včasih prepira in je v napetih odnosih s starši. Nikoli, redko ali včasih se prepira oziroma je v napetih odnosih 84 % staršev. Približno 60 % srednješolcev doživlja oboje, prepire in napetosti, težko. 80 % jih ni fizično kaznovanih. 20 % jih je izkusilo resno fizično kaznovanje. Približno 65 % jih ocenjuje družinsko klimo srednje ali dobro. Slaba polovica srednješolcev je že kdaj imela suicidalne ideacije, približno 10 % ima za seboj suicidalni poskus, približno 12 % pa se zdi verjetno, da bodo življenje končali s samomorom.

Razlike v oceni družinske klime glede na spol in šolo

Pri ocenjevanju družinske klime (= DK) nismo ugotovili pomembnih razlik med dekleti in fanti ($t(4697) = 0,65$; $p = 0,5127$). Srednja vrednost ocene DK je pri dekletih 45,2 ($SD = 17,9$), pri fantih pa 44,8 ($SD = 16,6$).

Ugotovili pa smo pomembne razlike v evalvaciji DK glede na tip šole ($F(3,4693) = 49,45$; $p = 0,000$); srednja vrednost ocene družinske klime je pri srednješolcih iz gimnazij 48,3 ($SD = 14,1$), pri tistih iz strokovnih šol 45,5 ($SD = 16,6$), pri tistih iz 2-letnih poklicnih šol 37,1 ($SD = 21,4$), pri tistih iz 3-letnih poklicnih šol 40,8 ($SD = 20,2$). Najvišje so ocenili DK gimnazijci, najnižje pa dijaki dvoletne poklicne šole. Dijaki poklicnih šol so nižje ocenjevali DK kot gimnazijci in dijaki strokovnih šol.

Pomembne povezanosti med spremenljivkami, ki označujejo oceno družinskih interakcij in samega sebe

Pomembne povezanosti med spremenljivkami ocen družinskih interakcij in samega sebe so prikazane v tabeli 1. Zaradi velikega vzorca so tudi pomembne korelacije ($p = 0,05$) nizke.

*Tabela 1: Pomembne povezanosti med spremenljivkami družinskih interakcij in tistimi, ki potencialno označujejo samodestruktivno in tvegano vedenje; n je v razponu med 4474 - 4684; pomembna povezanost = *, vedno $p = 0,0000$*

	čustvena opora staršev	pogostost prepirov in napetosti s starši	doživljanje prepirov in napetosti s starši	pogostost prepirov in napetosti med starši	doživljanje prepirov in napetosti med starši	št. pobegov od doma v zadnjem letu
“imam probleme”	- 0,22*	0,39*	- 0,24*	0,29*	-0,19	0,12
težavnost pogovarjanja o lastnih problemih	-0,17	0,22*	- 0,20*	0,18	-0,17	0,03
resno telesno kaznovanje	- 0,24*	0,29*	-0,12	0,23*	-0,10	0,22*
doživljanje telesnega kaznovanja	-0,18	0,26*	-0,14	0,20*	-0,13	0,13
nivo depresivnosti	- 0,21*	0,30*	- 0,23*	0,23*	-0,19	0,10
suicidalna ideacija	- 0,21*	0,34*	-0,18	0,23*	-0,13	0,15
nedavna suicidalna ideacija	-0,17	0,28*	-0,15	0,20*	-0,10	0,14
samomorilni poskus	-0,14	0,24*	-0,09	0,14	-0,03	0,19
lastna ocena verjetnosti samomora v bodočnosti	-0,19	0,28*	-0,15	0,18	-0,08	0,14
ocena lastnega zdravega načina življenja	0,13	- 0,22*	0,12	-0,13	0,06	-0,06

sporočijo staršem, ko so bolni	0,28*	- 0,20*	0,06	-0,13	0,04	-0,12
evalvacija družinske klime	0,42*	- 0,38*	0,18	-0,32*	0,18	-0,12
nivo samospoštovanja	0,22*	- 0,22*	0,17	-0,16	0,15	-0,07

Večja količina čustvene podpore staršev je povezana z manj problemi, ki jih imajo srednješolci, z manj resnim telesnim kaznovanjem, z nižjim nivojem depresivnosti in z redkejšimi suicidalnimi ideacijami in obratno. Pač pa se večja količina čustvene podpore povezuje z višjo oceno družinske klime, z višjim nivojem samospoštovanja in z večjo verjetnostjo, da srednješolci povejo staršem, da so bolni (in obratno).

Večja pogostost prepirov in napetosti s starši je povezana z več problemi, ki jih imajo srednješolci, z večjo težavo govoriti z drugimi o svojih problemih, z večjo verjetnostjo resnega telesnega kaznovanja, z večjo prizadetostjo zaradi telesnega kaznovanja, z višjim nivojem depresije, s pogostejšimi suicidalnimi ideacijami, z večjo frekvenco samomorilnih poskusov, z višjo samooceno verjetnosti, da bi življenje končali s samomorom, z nižjo samooceno zdravega načina življenja, z manjšo verjetnostjo poročanja staršem, da se počutijo bolne, z nižjo oceno družinske klime in z nižjim nivojem samospoštovanja. Seveda velja tudi obratno.

Večja prizadetost zaradi prepirov s starši (nižja ocena pomeni večjo prizadetost, višja ocena večjo indiferentnost) se povezuje z več problemi, ki jih imajo srednješolci, z večjo težavo govoriti o svojih problemih z drugimi in z višjim nivojem depresivnosti.

Pogostejši prepripi med starši samimi se povezujejo z več problemi, ki jih imajo srednješolci, s pogostejšim resnim telesnim kaznovanjem, z večjo prizadetostjo zaradi telesnega kaznovanja, z višjim nivojem depresivnosti in suicidalne ideacije in z bolj negativno oceno družinskega vzdušja.

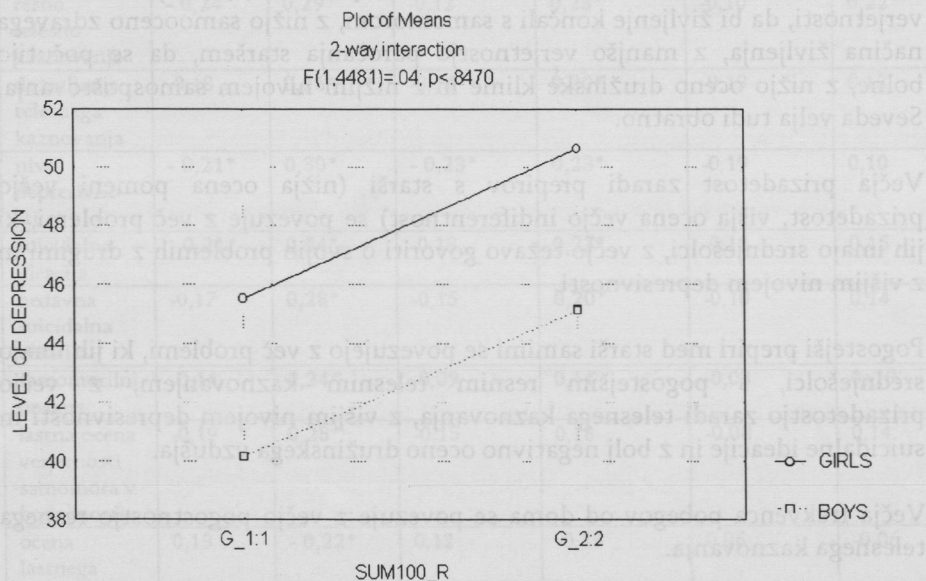
Večja frekvenca pobegov od doma se povezuje z večjo pogostnostjo resnega telesnega kaznovanja.

Vpliv spola in ocene družinske klime na raven depresije in samospoštovanja

Grafični rezultati verifikacije hipoteze glede glavnega in interakcijskega vpliva spola in evalvacije družinske klime ($= DK$) so prikazani v slikah 1 in 2. Evalvacijo družinske klime kot neodvisno spremenljivko smo oblikovali v dvonivojski faktor tako, da smo zbrali v skupini 1 (G_1) nadmedianske rezultate (višja ocena družinskega vzdušja), v skupini 2 (G_2) pa podmedianske rezultate (nižja ocena družinskega vzdušja).

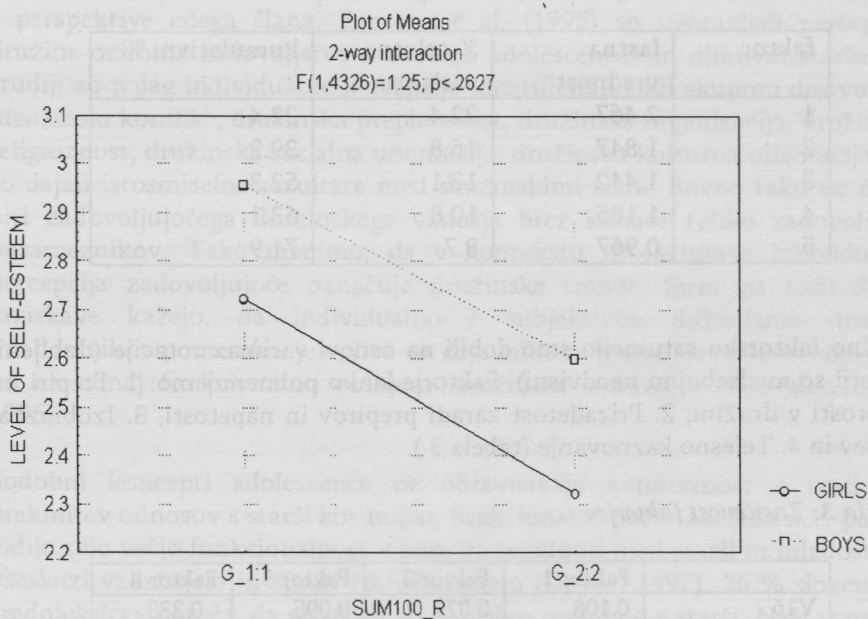
Odkrili smo pomemben vpliv tako spola ($F = 394,32$ $p = 0,000$) in evalvacije DK ($F = 338,01$ $p = 0,000$) na nivo depresivnosti srednješolcev, nismo pa odkrili pomembnega interakcijskega vpliva ($F = 0,037$ $p = 0,846$) (slika 1). Srednješolci, ki nižje ocenjujejo DK, imajo višji nivo depresivnosti; pri dekletih smo ugotovili višji nivo depresivnosti kot pri fantih; najvišji nivo depresivnosti (že klinično pomemben nivo, če je rezultat nad 50) smo odkrili pri dekletih, ki nižje ocenjujejo DK.

Slika 1: Glavni in interakcijski vpliv evalvacije družinske klime ($G_{1:1} = DK$, ocenjena nadmediansko - višje, $G_{2:2} = DK$, ocenjena podmediansko - nižje) in spola na nivo depresivnosti

Spol ($F = 183,82$ $p = 0,000$) in evalvacija DK ($F = 409,79$ $p = 0,000$) tudi pomembno vplivata na nivo samospoštovanja; nismo pa ugotovili interakcijskega učinka ($F = 1,25$ $p = 0,262$) - slika 2). Višji nivo samospoštovanja smo ugotovili pri fantih in pri tistih, ki višje ocenjujejo DK. Najnižji nivo samospoštovanja smo ugotovili pri dekletih, ki nižje ocenjujejo DK.

Slika 2: Glavni in interakcijski vpliv evalvacije družinske klime ($G_{1:1} = DK$, ocenjena nadmediansko - višje, $G_{2:2} = DK$, ocenjena podmediansko - nižje) in spola na nivo samospoštovanja

Faktorji, ki označujejo funkcionalnost družine (družina kot dejavnik zaščite glede avtodestruktivnosti srednješolcev)

Zanimalo nas je, s katerimi faktorji (ki so bili na razpolago iz podatkov raziskave) lahko najustreznejše opišemo družinski status kot funkcionalen ali ne (kot dejavnik zaščite ali tveganja) glede avtodestruktivnega vedenja srednješolcev. V faktorsko analizo smo vključili 11 spremenljivk, ki so povezane z avtodestruktivnim vedenjem srednješolcev (stalnost okoliščin

odraščanja - V16, čustvena opora staršev v zadnjem letu - V17, pogostost prepirov in napetosti s starši - V19, doživljanje prepirov s starši - V20, pogostost prepirov in napetosti med starši samimi - V21, doživljanje prepirov med starši - V22, stopnja očetove izobrazbe - V26, stopnja materine izobrazbe - V27, resno telesno kaznovanje - V54, doživljanje telesnega kaznovanja - V56, evalvacija družinske klime - V100).

Faktorska analiza nam je ponudila 4 - faktorski model. Prvi štirje faktorji skupaj razložijo 63 % celotne variance (tabela 2).

Tabela 2: Lastne vrednosti, % celotne in kumulativni %

faktor	lastna vrednost	% celotne variance	kumulativni %
1	2.467	22.4	22.4
2	1.847	16.8	39.2
3	1.442	13.1	52.3
4	1.185	10.8	63.1
5	0.967	8.7	71.9

Končno faktorsko saturacijo smo dobili na osnovi varimax rotacije (dobljeni faktorji so medsebojno neodvisni). Faktorje lahko poimenujemo: 1. Prepiri in napetosti v družini, 2. Prizadetost zaradi prepirov in napetosti, 3. Izobrazba staršev in 4. Telesno kaznovanje (tabela 3).

Tabela 3: Zasičenost faktorjev

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
V16	0.108	0.021	0.095	- 0.233
V17	- 0.631	0.227	0.142	0.147
V19	0.759	0.006	0.104	- 0.193
V20	- 0.022	- 0.887	0.081	0.036
V21	0.740	0.139	0.107	- 0.126
V22	0.022	- 0.901	0.056	0.004
V26	0.044	- 0.083	0.856	- 0.008
V27	- 0.004	- 0.068	0.864	0.026
V54	0.161	- 0.022	- 0.009	- 0.908
V56	0.076	0.058	- 0.016	- 0.914
V100	- 0.541	0.056	0.208	0.102

Razen faktorja izobrazba staršev so ostali trije povezani s konfliktnostjo v družini in s spremljajočimi čustvenimi reakcijami. Pogostost prepиров s starši in med njimi je v visoki korelaciji s prvim faktorjem; čustvena podpora staršev in ocena družinske klime nižje in v nasprotni smeri korelirata s prvim faktorjem kot prvi dve spremenljivki.

RAZPRAVLJANJE

Pri preizkusnih osebah - slovenskih srednješolcih - nam člani njihovih družin niso bili dostopni in se torej lahko vprašamo, koliko je realna ocena družine le s perspektive enega člana. Benson et al. (1995) so ugotavljali percepcijo družine oziroma zadovoljstvo z družino adolescentov in njihovih staršev. V študiji so poleg individualne percepcije identificirali tudi skupino dejavnikov (družinski konflikt, družinska prepletenost, družinska organizacija, družinska religioznost, družinska socialna orientacija, družinska kulturna orientacija), ki so dajali istosmiselne rezultate med družinskimi člani. Ravno tako ne more biti zadovoljujočega družinskega vzdušja brez kolikor toliko zadovoljnjih posameznikov. Tako menimo, da v kontekstu te raziskave individualna percepcija zadovoljujoče označuje družinske trende. Sicer pa tudi druge raziskave kažejo, da individualno / subjektivno doživljanje družine mladostnikov pomembneje vpliva na dejavnike tveganja pri mladostnikih kot pa na zunaj funkcionalno ocenjene družinske okoliščine (Carvalho et al, 1995).

Sodobni koncepti adolescence ne obravnavajo konfliktnost s starši ali prekinitev odnosov s starši kot nujen, funkcionalen potek adolescence, pač pa vidijo celo večjo funkcionalnost v tem, da se odnosi med starši in mladostniki vseskozi vzdržujejo in sproti transformirajo (DeVet, 1997). 26 % slovenskih srednješolcev poroča, da se nikoli ali pa redko prepirajo s starši. Naši rezultati kažejo, da pogostejši prepiri in napetosti med starši in mladostniki niso funkcionalni, pač pa so dejavnik tveganja za avtodestruktivno vedenje. Pillay in Wassenaar (1997) sta celo ugotovila, da je bil v njunem raziskovalnem vzorcu adolescentov s poskusom samomora pri 77,5 % adolescentov nekaj ur pred samomorilnim poskusom prisoten konflikt s starši. Manjša pogostost prepиров in napetosti med srednješolci in starši kaže na večjo usposobljenost družine (staršev) za konstruktivno reševanje medsebojnih odnosov - brez uporabe telesnega nasilja, večjo zmožnost adolescentov za ustvarjanje zaupnosti z ljudmi, na manjšo suicidalno ogroženost, boljšo skrb za telesno zdravje, računanje na pomoč staršev, ko so bolni, in bolj pozitivno doživljanje družine. Mladostniki, ki niso neprizadeti glede resnega telesnega kaznovanja,

imajo višji nivo samospoštovanja. Glede na rezultate raziskave so srednješolci, pri katerih starši uporabljajo telesno kaznovanje, praviloma resno telesno kaznovani. Rezultati raziskave, ki je raziskovala povezavo med telesnim nasiljem skrbnikov nad mladostniki in njihovo suicidalno ogroženostjo, je potrdila telesno nasilje kot posreden dejavnik tveganja za mladostnikovo suicidalnost (Kaplan et al, 1997).

Izobrazba staršev se je pokazala kot eden pomembnih zaščitnih dejavnikov. Videti je, da višje izobraženi starši lažje zadovoljujejo lastne potrebe in s tem prispevajo k prijetnejšemu družinskemu vzdušju. V raziskavi Bensona et al. (1995) so ugotovili, da višja izobrazba vpliva na zadovoljstvo staršev v družini; glede na rezultate raziskave je učinek posredovan preko kulturološke orientacije družine (v naši raziskavi pa posredno preko zaznavanja družinske klime). Iz dobljenih rezultatov je razvidno, da srednješolci iz šol z nižjo stopnjo zahtevnosti manj ugodno ocenjujejo družinska vzdušja. O morebitni večji ogroženosti za avtodestruktivno vedenje pri teh srednješolcih se iz dobljenih rezultatov ne da sklepati.

Hollis (1996) ugotavlja, da je depresija sicer največji posamični rizični faktor za adolescentno suicidalno vedenje, težave v družinskih odnosih pa pomembno neodvisno prispevajo k temu tveganju. Iz podatkov naše študije izhaja, da doživljanje družinske klime vpliva na nivo depresije in nivo samospoštovanja; najvišji nivo depresivnosti (že klinično pomemben) smo ugotovili pri dekletih, ki nižje ocenjujejo družinsko vzdušje. Prav tako smo ugotovili najnižji nivo samospoštovanja pri dekletih, ki nižje ocenjujejo družinsko vzdušje. Ker sicer slovenski srednješolci ne ocenjujejo družinskega vzdušja različno glede na spol, so morda dekleta, ki imajo nižje samospoštovanje in višji nivo depresije, bolj občutljiva na družinske medosebne odnose kot fantje s podobnimi značilnostmi.

Iz faktorske analize družinskih dejavnikov in iz drugih medsebojnih povezav je razvidno, da so dejavniki tveganja povezani s področjem konfliktnosti oziroma nasilnega discipliniranja. Pomembna omejitev raziskave je bila - kot se je kasneje izkazalo - to, da iz vprašalnika ni bilo mogoče razbrati, kakšne interakcije srednješolci ocenjujejo za konfliktne. To področje je potrebno glede na pomembno prepletenost konfliktnosti v družini z avtoagresivnim vedenjem srednješolcev natančneje raziskati. Prav tako ostajajo odprte dileme, ali gre za objektivno hudo konfliktnost ali je del srednješolcev slabo opremljen za prenašanje in predelavo konfliktnosti v odnosih. Iz rezultatov je razvidno, da so manj ogroženi tisti srednješolci, ki so manj prizadeti ob družinskih prepirih in napetostih.

Glede preventivnega dela z mladostniško avtoagresivnostjo podatki poudarjajo ne le pomembnost kvalitete mladostnikovega odnosa s starši, pač pa tudi pomembnost partnerskega odnosa staršev; torej je pri obravnavi ogroženega mladostnika pomembno usmeriti pozornost obravnave tudi na partnerski odnos oziroma je v preventivnem delu pomembno poudariti, da zadovoljujoče partnerstvo staršev deluje kot dejavnik zaščite pri mladostnikih. Prav tako je izjemno pomembno intervenirati na področju starševskega izkazovanja čustvene podpore in staršem pomagati, da se usposobijo za aktivno izkazovanje naklonjenosti do svojega ogroženega mladostnika. Conrad (1991) je ugotovil, da so suicidalno ogroženi adolescenti identificirali starševsko izkazovanje ljubezni kot zelo pomembno za zmanjševanje suicidalnega vedenja. Iz rezultatov raziskave smo ugotovili, da je čustvena podpora staršev za srednješolce pomembna za pozitivno doživljanje družine, skrb za telesno zdravje, usposobljenost za reševanje problemov, višji nivo samospoštovanja in nižji nivo depresivnosti ter manj suicidalne ideacije. Lahko rečemo, da je pozitiven čustveni odnos pomemben tako za mentalno kot za telesno zdravje mladostnika. Ransom in Fisher (1995) sta ugotovila, da družina vpliva na mladostnikovo zdravje preko dveh virov: družine zmanjšujejo tveganje za adolescentovo zdravje s spodbujanjem dobrih navad in z gojenjem občutkov varnosti in visokega samospoštovanja.

V Sloveniji že potekajo nekateri preventivni programi glede suicidalnosti: pomembno pa je, da se v izobraževanje profesionalcev in medijev glede adolescentne suicidalnosti vključi tudi poznavanje vloge družine, ki lahko funkcionira kot zaščitni dejavnik ali kot dejavnik tveganja. Prav tako ostaja za prihodnje raziskovanje pomembno pridobiti podatke o avtoagresivnem vedenju mladostnikov, ki niso nadaljevali izobraževanja na srednji šoli in so žal izpušчени tako iz preventivnih kot raziskovalnih projektov.

LITERATURA

1. Benson, M.J., Curtner-Smith, M.E., Collins, W.A., Keith, T.Z. (1995). The Structure of Family Perceptions Among Adolescents and Their Parents: Individual Satisfaction Factors and Family System Factors. *Family Process*, 34:323-336.
2. Blos, P. (1967). The second individuation process of adolescence. *Psychoanalytic study of the child*, 23:162-186.
3. Carvalho, V., Pinsky, I., De Souza, E., Silva, R., Carlini-Cotrim, B. (1995). Drug and alcohol use and family characteristics: a study among Brazilian high-school students. *Addiction*, 90:65 - 72.

4. Chubb, N.H., Fertman, C., Ross, J.L. (1997). Adolescent self esteem and locus of control: a longitudinal study of gender and age differences. *Adolescence*, 32:114-129.
5. Conrad, N. (1991). Where do they turn? Social support system of suicidal high school adolescents. *J Psychosoc Nurs Ment Health Serv*, 29(3): 14-20.
6. DeVet, KA. (1997). Parent - Adolescent Relationships, Pphysical Disciplinaary History, and Adjustment in Adolescentts. *Family Process*, 36: 311-322.
7. Dubow, E., Kausch, D., Blub, M., Reed, J., Bush, E. (1989). Correlates of suicidal ideation and attempts in a community sample of junior high and high school students. *Journal of Clinical Child Psychology*, 18(2):158-166.
8. Hollis, C. (1996). Depression, family environment, and adolescent suicidal behavior. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 35(5): 622-630.
9. Kaplan, S.J., Pelcovitz, D., Salzinger, S., Mandel, F., Weiner, M. (1997). Adolescent Physical Abuse and Suicide Attempts. *J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry*, 36 (6):799-808.
10. Kienhorst, C.W.M., de Wilde, E.J., van den Bout, J., Diekstra, R.F.W., Wolters, W.H.G. (1990). Characteristics of Suicide Attempters in a population - Bases Sample of Dutch Adolescents. *British Journal of Psychiatry*, 156:143-148.
11. King, C.A., Segal, H.G., Naylor, M., Evans, T. (1993). Family Functioning and Suicidal Behavior in Adolescent Inpatients with Mood Disorder. *J Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry*, 32 (6):1198-1206.
12. Martin, G., Rozanes, P., Pearce C., Allison S. (1995). Adolescent suicide, depression and family dysfunction. *Acta Psychiatr Scand*, 92:336-344.
13. McCardy, S.J., Scherman, A. (1996). Effects of Family Structure in the Adolescent Separation-Individuation process. *Adolescence*, 122:307-319.
14. Meeus, W., Dekovic, M. (1995). Identity development, parental and peer support in adolescence: results of a national Dutch Survey. *Adolescence*, 120 (30):931-944.
15. Miller, K.E., King, C.A., Shain, B.N., Naylor, M.W. (1992). Suicidal Adolescents' Perceptions of their Family Environment. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 22(2):226-239.
16. Morano, C.D., Cisler, R.A., Lemerond, J. (1993). Risk factors for adolescent suicidal behavior: loss, insufficient familial support, and hopelessness. *Adolescence*, 112(28):851-865.
17. Nurmi, J.E., Pulliainen, H. (1991). The changing parent-child relationship, self-esteem, and intelligence as determinants of orientation to the future during early adolescence. *Journal of adolescence*, 14:35-51.

18. Overholser, J.C., Adams, D.M., Lehnert, K.L., Brinkman, D.C. (1995). Self-Esteem Deficits and Suicidal Tendencies among Adolescents. *J.Am.Acad. Child Adolesc. Psychiatry*, 34(7):919-928.
19. Pfeffer, C.R., Klerman, G.L., Hurt, S.W., Lesser, M., Peskin, J.R., Siefer, C.A. (1991). Suicidal children grow up: demographic and clinical risk factors for adolescent suicide attempts. *J.Am.Acad. Child Adolesc. Psychiatry*, 30:609-616.
20. Pillay, A.L., Wassenaar, D.R. (1997). Recent stressors and family satisfaction in suicidal adolescents in South Africa. *J Adolesc*, 20(2):155-162.
21. Ransom, D.C., Fisher, L. (1995). An Empirically Derived Typology of Families: II. Relationships with Adolescent Health. *Family Process*, 34:183-197.
22. Rubenstein, J.L., Heeren, T., Housman, D., Rubin, C., Stechler, G. (1989). Suicidal Behavior in "normal" adolescents: Risk and protective factors. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59:59-71.
23. Tomori, M., Rus Makovec, M., Stergar, E. (1997). Suicidalna ideacija pri slovenskih srednješolcih. *Psihološka obzorja*, 3:15-33.
24. Wagner, B.M. (1997). Family Risk Factors for Child and Adolescent Suicidal Behavior. *Psychological Bulletin*, 121(2):246-298.
25. Zhang J., Jin, S. (1996). Determinants of suicide ideation: a comparison of Chinese and American college students. *Adolescence*, 122 (31): 151-467.

POVZETEK

Odnos do barve se spreminja tako v času kot v prostoru. Različne študije barvnih preferenc po svetu in sveda tudi pri nas to dokazujejo. Na 4000 ljudeh smo izvedli raziskavo v Sloveniji. Ugotavljamo, da obstajajo pomembne razlike v starostnem kontinuumu v simpatijah in antipatijah za barve. Sveda obstajajo tudi razlike med spoloma. Zanimiva ugotovitev pa je, da se barve tudi časovno spreminjajo. Tako je od leta 1978 do danes nastal bistven premik vse pri dveh barvah. Zelena je prešla iz negativnega v pozitivno obarvanje. To je tudi razumljivo, saj je zelena barva rastlin, narave in simbol mirnosti, mira, upanja, varnosti in enakosti. Vse to pa so vrednote, po katerih vedno bolj hrepenimo. Iz negativnega maksimuma pa se je v pozitivno premaknila tudi vijolična barva. Tu ne gre podcenjevati vpliva mode. V nalogi ugotavljamo tudi povezanost v barvnem izražanju med čustvenim odnosom do posameznega družinskega člana in indeksom vrednosti barv. Prav tako je opazna povezanost barv in vrednot.

